

*Надія Анатоліївна Азьмук**д-р екон. наук, доц.*

ORCID 0000-0002-6650-328X

e-mail: azmukna@gmail.com,*Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ

Постановка проблеми. Російсько-українська війна завдає суттєвої шкоди економіці України. Країною-агресоркою зруйновано сотні підприємств, пошкоджено інфраструктуру, заблоковано логістичні маршрути. Лише прямі втрати від руйнування інфраструктури складають 95,5 млрд дол. США [1], непрямі втрати у сільському господарстві сягають 23,3 млрд дол. США, прямі збитки у сільськогосподарському секторі становлять 4,3 млрд дол. США [2]. Згідно з прогнозами Світового банку війна загрожує країні падінням темпів реального ВВП на 45,1% у 2022 р. [3]. Зниження обсягів виробництва обумовлює кризу на ринку праці, яка виявляється у падіння попиту на робочу силу, безробітті, зростанні кваліфікаційних, освітніх, гендерних розривів.

Водночас найбільш болючим потрясінням для економіки країни є втрати людського капіталу. Повномасштабне вторгнення росії зумовило значний відтік людського капіталу з України в країни Європи, де спричинило міграційну кризу. Країна втрачає наявну та потенційну робочу силу через міграцію, загибель військових та мирного населення, депортацію українців до країни-агресорки. Ці процеси унеможливають повноцінне відтворення робочої сили, призводять до кваліфікаційного, освітнього «збідніння» пропозиції на національному ринку праці, знижують інтелектуальний потенціал.

Деструктивний вплив війни формує нові та поглиблює наявні дисбаланси на національному ринку праці. Саме тому існує нагальна потреба у дослідженні трансформації національного ринку праці в умовах війни з метою пошуку напрямів зменшення дисбалансів та відтворення робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу війни на національний ринок праці присвячено незначна кількість публікацій, що зумовлено часом необхідним для опрацювання цієї складної та багатогранної проблематики. Серед оприлюднених досліджень доцільно виокремити публікації О. Новікової, О. Хандій, Л. Шамільової (2022), які присвячені дослідженням дисбалансів трудового та освітнього потенціалу країни, зумовлених війною [4; 5]. Доробок Т. Васильцової, О. Левицької, О. Рудковського (2022), висвітлює регіональні диспропорції ринку праці в умовах війни [6]. В. Геєць, В. Близнюк, О. Нікіфорчук акцентують на політиці соціальної якості у повоєнний період (2022) [7].

Міжнародна організація праці здійснила першину оцінку впливу війни на сферу праці в Україні (МОП, 11.05.2022) [8]. Міжнародна організація міграції з початку російсько-української війни оприлюднила 5 раундів звітів про опитування внутрішньо переміщених осіб в Україні (МОМ, 2022) [9].

Певні аналогії дозволяють провести закордонні публікації присвячені впливу війни на трудовий потенціал країн, які піддавалися військовій агресії, трансформації національних ринків праці та впливу біженців на ринки праці сусідніх країн. В межах окресленої проблематики доцільно виокремити публікацію F. Kondylis (2010), яка присвячена дослідженню ринку праці Боснії і Герцеговини у повоєнний період та мастить результати аналізу трудової траєкторії переміщених осіб [10]. A. Fakh, M. Ibrahim (2016), C. Bahcekapili, B. Cetin (2015) вивчають вплив сирійських біженців на ринки праці сусідніх країн [11-12].

Україна знаходиться у розпалі російсько-української війни, несе значні економічні та людські втрати, що вимагає проведення комплексних та системних досліджень впливу війни на національний ринок праці та зокрема, робочу силу. Це стане підставою для розробки дорожньої карти відтворення робочої сили, реновації та збалансування національного ринку праці.

Метою статті є дослідження трансформації національного ринку праці внаслідок впливу російсько-української війни, зміни у попиті й пропозиції, відтворенні робочої сили, визначення напрямів повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклад матеріалу побудовано у хронологічному порядку: стислий огляд стану, тенденцій національного ринку праці у довоєнний період; оцінка його стану та дисбалансів в умовах війни; аналіз зміни рухів робочої сили; визначення стратегічних напрямків повоєнного відновлення.

Огляд національного ринку праці у довоєнний період. Національний ринок праці характеризувався середнім рівнем безробіття у глобальному вимірі, натомість високим рівнем неформальної зайнятості, перевищенням пропозиції робочої сили над попитом, значною трудовою міграцією. За даними Державної служби зайнятості України частка робочої сили у віці 15-70 років до відповідної вікової категорії з 2010 р. до 2021 р. була майже незмінною та становила 62,0-63,6%. **Рівень безробіття** названої вікової категорії в означений період коливався від найнижчого значення 7,3% у 2013 р. до 9,9% у 2021 р. [13-15]. За причинами незайнятості у структурі безробітного населення з 2010 р. по 2021 р. переважали три категорії осіб. Зокрема, у 2021 р. їх частки становили 32,4% – звільнені за власним бажанням, або за згодою сторін; 27,1% – вивільнені через економічні причини; 10,2% – непрацевлаштовані після закінчення закладів освіти (Держслужба статистики України, 2021) [16].

Найбільш болючою проблемою є частка молоді, яка має труднощі з пошуком першого робочого місця після завершення закладів освіти. Це є свідченням на-

явності розривів між вимогами роботодавців щодо навичок потенційної робочої сили та навичками та знаннями, які опановують студенти та учні у закладах вищої та професійної освіти.

Названа невідповідність виявляється у надлишкових навичках чи освіті, або навпаки недостатніх навичках чи освіті. Дані звітів Міжнародної організації праці «Невідповідність роботи та навичок у неформальній економіці» (МОП, 2017), «Невідповідність навичок роботі у країнах з низьким і середнім рівнем доходу» (МОП, 2019) засвідчують тенденцію країн з низьким або нижчим за середній рівнем економічного розвитку до переважання надмірної освіти та кваліфікації. Зокрема, Україна характеризується такими показниками: відповідність кваліфікації становить 72%, надмірна кваліфікація – 24,1%, недостатня кваліфікація – 3,8% [17]. Вказані дані вимірюють невідповідність навичок у неформальному секторі, для формального сектору ці показники мають кореляцію 0,68 [18].

Щодо відповідності освітнього рівня працівників потребам роботодавців на ринку праці, Україна характеризується надзвичайно високим значенням показника надмірної освіти (42%) та низьким – недостатньої освіти (4%). При середніх значеннях даних показників по країнах згаданого вище дослідження МОП 36 і 12% відповідно [17]. Такі оцінки дають підставу для висновку, що освітній рівень працівників значно перевищував потребу для значної кількості видів трудової діяльності. Це є свідченням, з одного боку, неефективного використання фінансових ресурсів держави та низької ефективності інвестицій населення у розвиток особистого людського капіталу, а з іншого боку, опосередковано сприяє витоку освіченого та кваліфікованого людського капіталу за межі країни.

Названі кваліфікаційні та освітні розриви виявляються у перевищенні пропозиції над попитом в одних сферах і навпаки нестачею робочої сили в інших. За даними Держслужби статистики з 2000 по 2019 р. **навантаження на 1 робоче місце** в середньому по країні коливалося у межах від 18,9 до 7 безробітних. Пікові навантаження спостерігалися у 2015 р. – 18,9 осіб на 1 робоче місце, у 2000 р. 17 осіб на 1 робоче місце [19]. Станом на 1 січня 2022 р. цей показник становив 7 осіб на 1 робоче місце. [20]. Наведені дані свідчать про збереження трудонадлишкової кон'юнктури ринку праці тривалий період.

Характерною ознакою національного ринку праці був високий рівень **неформальної зайнятості**, який поступово знижувався з 23,1% у 2011 р., 19,5 % у 2021 р. [21]. Проте таке повільне зниження було недостатнім для оздоровлення довоєнної економіки, а сама неформальна зайнятість мала низку негативних рис: низький рівень оплати праці, несвоєчасну її оплату, незадовільні умови праці. Водночас тіньова зайнятість дозволяла працівникам отримувати більший розмір доходу – не зменшуваний на величину податків та можливість отримувати соціальні виплати. Роботодавець не лише зменшував базу для оподаткування для єдиного соціального внеску, прибуткового податку та воєнного збору, а й зменшував свої витрати на оплату лікарняних та інших соціальних виплат.

Негативною ознакою національного ринку праці у довоєнний час була **трудова міграція**. Згідно з даними Звіту про міжнародну міграцію (World Migration Report 2022), у 2020 р. Україна посіла 8 місце серед країн, громадяни яких виїжджають на роботу за кор-

дон з кількістю мігрантів 6 млн осіб та 3 місце за сумою грошових переказів на батьківщину, яка складала 10% від ВВП [22]. Це зумовлено нестачею робочих місць з гідними умовами праці.

На окрему увагу заслуговує **цифровий сегмент** національного ринку праці, який у довоєнний період розвивався за висхідним трендом. ІТ фахівці становили переважну більшість у структурі пропозиції на цього сегменту. У 2021 р. їх кількість становила 252 тис. осіб, що на 24 в.п. більше ніж у попередньому році (DOU, 2021). Переважна більшість ІТ фахівців – 92% під час введення карантинних обмежень працювали з дому, що не стало на заваді збільшенню попиту на такі послуги. Кількість вакансій для ІТ фахівців лише за даними платформи DOU зросла майже в двічі за останній рік з 61,3 тис. до 112,9 тис. За експертними оцінками у сегменті ІТ послуг попит перевищував пропозицію та цьому сегменті спостерігався дефіцит кадрів [23].

Цифровізація бізнесу призвела до зростання попиту на цифрові таланти, а концентрація останніх в окремих містах та регіонах світу послугувала формуванню глобального цифрового ландшафту. Світовий цифровий ландшафт представлений цифровими хабами, які належать розвинутим країнам. За цифровими інвестиціями у різні галузі економіки лідирують США, Великобританія, Гонконг, Франція, Індія. За цифровим резонансом – США, Швеція, Великобританія, Сінгапур, Ізраїль [24].

Україна у 2019 р. увійшла в 20-ку з 50 країн з найбільшим потенціалом для надання цифрових послуг (GSLI, 2019) [25]. Це обумовлено фінансовою привабливістю цифрових послуг, а саме їх дешевизною. Проте цього виявилось недостатньо, й вже у 2021 р. країна посіла лише 42 позицію з 60 країн (GSLI, 2021) [24]. Україна програє розвинутим країнам за параметрами: навички людей та їхня доступність на ринку праці; ділове середовище та цифровий резонанс.

Акцентуємо на відставання країни за цифровим резонансом, який включає цифрові навички персоналу; адаптованість нормативно-правових актів до цифрової економіки; корпоративну діяльність, яка передбачає в т.ч. інвестиції у стартапи; виходом, тобто результатом. Цифрові послуги, що надають наші виконавці не мають значного впливу на економіку країни.

Технологічна відсталість національної економіки в умовах глобалізації та цифровізації зумовлює місце і роль України на глобальному цифровому ринку як сировинного придатка нового цифрового типу. Новою «сировиною» є інтелектуальний людський капітал у цифровій формі. Підтвердженням цього є попит на послуги вітчизняних ІТ-фахівців з закордону.

Деструктивний вплив російсько-української війни на ринок праці виявляється у скороченні робочих місць, зростанні розриву між попитом і пропозицією, поглибленні наявних та формуванні нових кваліфікаційних, освітніх, гендерних дисбалансів та унеможливленні повноцінного відтворення робочої сили.

Руйнування підприємств, сільськогосподарських господарств, об'єктів інфраструктури, блокування логістичних маршрутів та окупація територій України країною-агресоркою призвели до падіння економіки 21% території України тимчасово окуповано, оточено або перебуває під бойовими діями [26]. У довоєнний

період новоокуповані території та такі, де ведуться бойові дії виробляли близько 19% ВВП країни [27].

Внаслідок російської воєнної агресії **втрачено 4,8 млн робочих місць**, або 30% від загальної їх кількості до повномасштабної агресії (МОП, 11.05.2022 р). За умови продовження воєнних дій за прогнозами МОП скорочення робочих місць може сягнути показника 7 млн робочих місць, або 43,5% [8].

Попри скорочення робочих місць за даними ДСЗУ не відбувалося зростання кількості безробітних, а навпаки спостерігається зменшення абсолютного показника у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Так, кількість зареєстрованих безробітних станом на кінець травня 2022 р. становила 311,0 тис. осіб, що є дещо нижче, ніж значення показника у попередньому році – 378,9 тис. осіб [28]. Слід акцентувати, що наразі неможливо розрахувати відносний показник – рівень безробіття, оскільки відсутні дані

фактичної кількості населення (робочої сили) відповідного віку в країні. Це обумовлено значними втратами людського капіталу, які виявляються у вимушеній міграції, загибелі цивільного населення і військових, примусовою депортацією на територію країни-агресорки. Отже, наразі ми **не маємо даних щодо рівня безробіття в країні**. Опосередкованим свідченням зростання рівня безробіття можна вважати збільшення навантаження на 1 вакантне робоче місце.

Воєнна агресія зумовила **зростання розриву між попитом та пропозицією** на національному ринку праці. Кількість вакансій на зареєстрованому ринку праці скоротилася вдвічі з 375707 з січня по травень 2021 р. до 202764 у аналогічному періоді 2022 р., з одночасним скороченням кількості зареєстрованих безробітних на третину [28] (табл. 1). Це призвело до зростання навантаження на 1 вакантне робоче місце майже в 3 рази.

Таблиця 1

Зміна показників ринку праці

Показники	Січень-травень 2021 р.	Січень - травень 2022 р.	Темпи зростання (зниження), %
Кількість зареєстрованих вакансій, тис. осіб	375,71	202,76	54,0
Кількість зареєстрованих безробітних	805,53	579,94	72,0
Всього отримали роботу, тис. осіб	239,6	129,0	53,8
Працевлаштовано безробітних, тис. осіб, в т.ч. шляхом:	193,1	108,9	56,4
- одноразової виплати допомоги по безробіттю	0,216	0,027	12,5
- компенсацією витрат роботодавцю єдиного внеску	0,926	1,453	156,9
Кількість претендентів на 1 вакансію	5	12	240,0

* Складено автором за джерелом [28].

Привертає увагу, скорочення майже в 10 разів кількості працевлаштувань через виплату одноразової допомоги для започаткування власної справи. На цей інструмент значно знизився попит серед потенційних отримувачів, оскільки в умовах війни зростають бізнесові ризики. При цьому відбувається зростання майже вдвічі кількості працевлаштованих осіб, за яких роботодавцям компенсовано єдиний внесок. Останнє може свідчити про незначне поживлення бізнесу. Проте головним питанням є повоєнне відтворення робочої сили.

Виклики відтворення робочої сили

В умовах війни та величезних втратах людського капіталу особливої гостроти набувають питання повоєнного відтворення робочої сили. Традиційно виокремлюють чотири види руху відтворення робочої сили: природний, міграційний, соціальний та економічний.

Природний рух передбачає постійне оновлення робочої сили, внаслідок виходу на пенсію одних та входу на ринок праці нових працівників. У структурі робочої сили останні 10 років переважають дві вікові категорії 40-49 років та 50-59 років, що засвідчує старіння робочої сили. Така вікова структура була актуальною для ринку праці України до початку війни, зокрема у 2021 р. найбільші частки припадали на осіб у віці 40-49 років – 27,14%, 50-59 років – 22,13%, натомість частка осіб у віці 15-24 роки становила лише – 6,49%, 25-29 років – 10,57% [29]. Наявна структура робочої сили не в змозі забезпечити повноцінне відтворення.

Поряд з цим відбувається зменшення кількісних показників робочої сили, насамперед у молодій віко-

вій категорії. Динаміка зміна кількісних показників природного руху робочої сили за останні 10 років наведена у табл. 2.

Наведені дані дозволяють зробити наступні висновки. **По-перше**, національному ринку праці притаманний від'ємний природний рух робочої сили в останні 10 років. **По-друге**, відбулося значне зменшення кількісного складу робочої сили у всіх вікових категоріях у 2014 р. та 2015 р. внаслідок воєнної агресії росії та окупації частини територій України. **По-третє**, характерним є старіння робочої сили, внаслідок постійної тенденції скорочення у вікових групах 15-24 роки, 25-29 роки. **По-четверте**, доцільно припустити, що в умовах війни та у повоєнний період природне оновлення робочої сили майже унеможливлено внаслідок значних втрат населення та тривалістю періоду необхідного для його відтворення.

Міграційний рух характеризується показниками внутрішнього та зовнішнього переміщення робочої сили. Внаслідок воєнної агресії за оцінками МОМ (2022 р.) 6,65 млн осіб, або 15 % населення країни стали внутрішньо переміщеними особами. Найбільшу кількість ВПО прийняли Дніпропетровська область, Київська, Харківська, Полтавська та м. Київ. У структурі ВПО 13% – особи, які були переміщені у період з 2014-2021 рр. [31].

Вимушене переміщення деформує структуру ринку праці, збільшує навантаження на 1 робоче місце та ускладнює ринкове регулювання попиту і пропозиції на регіональних ринках праці.

Зміна природного руху робочої сили за віковою ознакою, тис. осіб

Вікова група	Абсолютне відхилення кількості робочої сили (ЕАН) від попереднього року									2021 / 2012
	2013 / 2012	2014 / 2013	2015 / 2014	2016 / 2015	2017 / 2016	2018 / 2017	2019 / 2018	2020 / 2019	2021 / 2020	
15-24 роки	-196,1	-264,7	-336,4	-131,4	-99,4	-82,7	63,7	-183,0	-54,0	-1284,0
25-29 років	-12,7	-242,1	-318,8	-130,3	-125,5	-72,5	-112,4	-133,7	-150,4	-1298,4
30-34 роки	80,5	-97,5	-210,3	23,5	85,6	36,0	-93,5	-103,8	-97,5	-377,0
35-39 років	18,7	-171,6	-220,3	22,6	-9,9	53,0	112,1	20,6	27,4	-147,4
40-49 років	-28	-396,5	-393,6	11,8	28,9	96,3	29,1	-26,5	53,8	-624,7
50-59 років	108,3	-467,3	-263,5	50,2	9,9	72,9	86,6	-37,6	-30,3	-470,8
60-70 років	-1,6	-420	-80,1	10,8	9,7	-17,9	40,9	-12,5	-16,9	-487,6

* Розраховано автором за даними [29, 30]

Складнощі з пошуком житла, роботи формують тенденцію вторинного переміщення. Зокрема 30% ВПО зазнали вторинного або множинного переміщення (МОМ, 2022). Причинами цього є: неможливість знайти роботу (60%), відсутність житла (53%), безпекова ситуація (40%). Регіони з яких найчастіше переселялися ВПО: Львівська, Дніпропетровська, Харківська [31]. Знизити перекося на регіональних ринках праці можливо за допомогою релокації підприємств та організаційної підтримки їх на нових територіях.

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України зумовило масову зовнішню міграцію з України. За даними оприлюдненими на веб порталі Європарламенту, понад 5,6 млн українських біженців перебувають в Європі [32]. У структурі мігрантів переважають жінки й діти, що формує потенційні ризики появи дисбалансів у структурі робочої сили за гендерною та віковою ознакою, у разі їх неповернення.

Соціальний рух виявляється у зміні соціального статусу носіїв робочої сили. В межах цього руху ми акцентуємо на зміні двох статусів: професійного соціального та економічного соціального.

Професійний соціальний статус пов'язаний з посадою, професійною кар'єрою, визнанням колег, самореалізацією тощо. Ми можемо констатувати зниження професійного статусу для більшості переміщених осіб, що виявляється через втрату роботи, неповну зайнятість, зневіру у власні сили.

За даними звіту МОМ 60% ВПО втратили роботу. Лише 28% ВПО, які втратили роботу внаслідок війни, або були безробітними до неї змогли знайти роботу за місцем переміщення [31]. Ускладнений пошук роботи обумовлений регіональними особливостями розміщення продуктивних сил, зниженням економічної активності бізнесу.

Емігранти також зіткнулися зі складнощами працевлаштуванням у країнах місцеперебування, що пов'язано з необхідністю професійної сертифікації та підтвердженням кваліфікації, мовним бар'єром, від-

сутністю доступу до неформальних каналів інформації про вакансії.

В рамках нашого дослідження, цікавим є досвід інших країн, в яких відбувалися війни. У роботі Kondylis, F представлено результати аналізу ринку праці через 6 років після завершення Боснійської війни (1992-1995 рр.), що дозволило автору зробити такі висновки. По-перше, більш конкурентоздатні на ринку праці боснійці з більшою ймовірністю обирали міграцію, що пов'язано з кращими перспективами працевлаштування після переселення. По-друге, переміщені особи мали менше на 15 в.п. шансів на працевлаштування у порівнянні з тими, хто залишився на місцях свого постійного проживання. Автор це пов'язує з неформальним ринком праці Боснії і Герцеговини, де інформація про вакансії передається через неформальні канали, доступ до яких втратили переміщені особи, а також перервами у зайнятості [10].

Висновок щодо нижчої вірогідності працевлаштування переміщених осіб є цілком релевантним та підтверджується попереднім досвідом України, зайнятість ВПО станом на березень 2021 р. складала лише 49%, тоді як всього населення відповідного віку – 56% [33].

Ще одна тенденція, яка засвідчує зниження професійного статусу є зниження очікувань щодо розміру оплати праці, умов праці, посади. За даними цифрового майданчика Gts 65% шукачів роботи готові погодитися на зниження рівня оплати праці від 3 до 40% і вище. Найбільша частка з них – 26% згодні знизити свої запити щодо розміру оплати праці на 10-25%. Серед керівників, які втратили роботу внаслідок війни з'явився попит на посади середнього рівня [34]. Професійний соціальний статус багато в чому зумовлює економічний.

Економічний соціальний статус особи напряму пов'язаний з його майном, доходом, доступом до ресурсів. За оцінками КШЕ під час війни зруйновано 121 тис. житлових будинків, сума збитку становить 36,8 млрд дол. США, 105 тис. одиниць легкових авто-

мобілів (1 млрд дол. США), 388 од. активів підприємств (8 млрд дол. США) [1]. Це засвідчує суттєве зниження економічного соціального статусу громадян України. Крім того, відбувається зниження доступу до освітніх і культурних ресурсів, телекомунікаційних, послуг комунального сектору тощо.

За даними опитування СГ «Рейтинг» (2022 р., 1000 респондентів) 74% респондентів відзначають, що економічне становище їх сім'ї погіршилося за пів року війни. 39% з тих, хто мав роботу до війни не працюють, з них лише третина налаштована активно шукати роботу. Серед тих, хто працює 47% респондентів зіткнулися зі зниженням рівня заробітної плати від 10 до 50%. [35]. Результати опитування засвідчують збіднення населення, зниження матеріальної мотивації тих, хто працює, що призводить до зростання збіднення населення.

Економічний рух виявляється у зміні трудової активності, показником якої є зайнятість населення. Абсолютні показники зайнятості протягом останніх 10 років показують тенденцію до скорочення з 19261,4 тис. осіб у 2012 р. до 15610 у 2021 р. Найбільше скорочення зайнятості відбулося у 2015 р. на 16301 тис. осіб, що зумовлено тимчасовою окупацією територій України [15]. Незначне зростає відновлення зайнятості відбулося у 2018 р. на 204,5 тис. осіб та 2019 р. на 217,1 тис. осіб. Відносні показники зайнятості показують подібну траєкторію, зокрема рівень зайнятості у 2013 р. становив 60,2% до населення 15-70 років, у 2014 р. – 56,6%, 2015 р. – 56,7%, незначне зростання відбулося у 2018 р. – 57,1%, 2019 р. – 58,2%, у 2021 р. рівень зайнятості становив – 55,7%. [15]. В цілому показники зайнятості не відбивають повною мірою зміну економічної активності населення, оскільки не враховують значний сегмент зайнятих у неформальний спосіб.

Очікуваною траєкторією економічного руху при падінні доходів населення є зростання частки населення, залученої до трудової діяльності. Проте такий сценарій наразі унеможливлений війною через брак робочих місць та несприятливе середовище для розвитку нового бізнесу.

Доцільно виокремити ще один вид руху робочої сили – **цифровий**. Передумовами для його виокремлення є цифровізація бізнесу, що була прискорена введенням карантинних обмежень. Результатом чого стало виведення працівників за фізичні межі підприємств, установ та виконання ними робочих завдань за допомогою цифрових технологій. Другим напрямом цифровізації стало поширення цифрового фрілансу, тобто пошуку замовлень на виконання через цифрові трудові платформи. Цей напрям широко використовується у сфері ІТ послуг, маркетингу, освіти, продажів тощо.

Під **цифровим рухом** ми розуміємо зміну статусу носіїв робочої сили з традиційної зайнятості, або пошуку такої на цифрову. Воєнні дії активізували цифровий рух робочої сили у країні, який характеризується двома різновекторними трендами.

Перший – висхідний, зумовлений вимушеним переведенням працівників на цифровий формат роботи в умовах війни. Яскравим прикладом першого тренду є зайнятість педагогічних та науково-педагогічних працівників. Задля безпеки учасників освітнього процесу з початку війни і до закінчення навчального року

освітній процес здійснювався лише у цифровому форматі. Фактично весь педагогічний склад країни був переведений на цифрову форму зайнятості.

Опосередкованим показником першого тренду цифрового руху може слугувати кількість ВПО, які продовжують працювати віддалено у місці переміщення. За даними звіту МОМ 32% з ВПО працюють віддалено [30]. Названий тренд напряму залежить від тривалості війни, активності бойових дій, рівня загрози для цивільного населення. Водночас цей тренд може отримати поширення й у повоєнний період як спосіб зниження витрат на оренду приміщення, комунальні послуги тощо.

Другий – низхідний, зумовлений зниженням попиту на працю працівників, які до війни працювали у цифровий спосіб. За даними сервісу *rabota.ua* кількість дистанційних вакансій на цій платформі з початку війни знизилася у двічі з 5914 у лютому до 2816 у травні 2022 р. [36]. Аналогічний тренд відмічає платформа *DOU*, за даними якої кількість дистанційних вакансій скоротилася з 7872 у січні 2021 р. до 2582 у квітні 2022 р. Із загальної кількості частка закордонних дистанційних вакансій становить 26% [37]. Позитивним є поступове збільшення кількості дистанційних вакансій на 2,4 в.п. у квітні 2022 р. в порівнянні з попереднім місяцем, проте темпи зростання не можуть забезпечити довоєнний рівень попиту.

Наведений аналіз рухів робочої сили дозволяє зробити висновок про наявність негативних трендів за всіма його видами. Виклики з якими стикнулася країна у воєнний час посилюють наявну розбалансованість ринку праці та вимагають вибудувати нову, збалансовану систему відновлення робочої сили у країні.

Стратегії відновлення відтворення робочої сили у повоєнний період

З огляду на тривалу тенденцію природного скорочення та старіння робочої сили в країні, що посилюється зниженням населення під час війни в основу повоєнного відновлення бути покладено **інтенсивний** тип відтворення робочої сили. Це передбачає акцентування на розвитку якісних характеристик робочої сили: освіти, професійної кваліфікації, актуалізації навичок, вмотивованості, спроможності до продукування інновацій. Запровадження такого підходу вимагає технологічну розбудову промисловості, результатом чого мають стати поява нових робочих місць з гідними умовами праці.

Основними стратегічними напрямками мають стати: технологічне оновлення промисловості, зміцнення наукової системи, реформування освітньої системи, активізація розвитку малого та середнього підприємництва.

1. Технологічне оновлення передбачає зміну підходів у промисловій політиці країни. Основний акцент має бути спрямований на розбудову інноваційних підприємств, які не лише застосовують, а й продукують новітні технології у виробництві товарів та послуг, управління, логістиці. Такі підприємства мають стати майданчиками продукування інновацій. Рушійною силою технологічного оновлення має стати висококваліфікований людський капітал.

Розбудова технологічних підприємств можлива за умови ефективної державної політики підтримки та розвитку інновацій та залучення грантових проєктів.

Реалізація цього напрямку закладе підґрунтя для створення робочих місць з гідними умовами праці та стане головним стимулом для повернення громадян України на батьківщину. Технологічне оновлення промисловості не можливо без посилення наукової складової економіки.

2. *Зміцнення наукової складової* має ґрунтуватися на збільшенні фінансування, посиленні взаємодії між бізнесом та наукою, запровадженні наскрізного, комплексного підходу щодо підтримки та стимулювання розвитку науки, інновацій, промисловості.

Комплексний підхід стимулювання розвитку науки, інновацій промисловості має включати наступні складові: інтеграцію науки у повоєнну відбудову всіх галузей економіки; спрямованість наукових досліджень на інновації; формування інноваційної інфраструктури (технопарків, акселераторів, локальних центрів науко-технологічного розвитку тощо), поширення досвіду комерціалізації наукових розробок.

Державна цілеспрямована підтримка науки забезпечить розвиток інноваційного людського капіталу та сформує умови для утримання його в середині країни та залучення зовнішніх фахівців.

3. *Реформування освітньої системи* передбачає збільшення обсягів фінансування, налагодження взаємодії між бізнесом та освітніми установами, розширення академічної мобільності учасників освітнього процесу, запровадження наскрізної системи профорієнтації від початкової школи до вищої освіти, перезавантаження системи професійної та вищої освіти, розвиток освіти для дорослих, переоснащення та цифровізацію закладів освіти.

Реформування освіти має забезпечити формування та розвиток людського капіталу належного освітнього та кваліфікаційного рівня через рівний доступ учасників освітнього процесу до якісної освіти на всіх рівнях.

4. *Активізація розвитку малого та середнього бізнесу* забезпечуватиметься через створення сприятливого середовища для заснування власного бізнесу та виведення підприємництва з тіні. Формування сприятливого середовища передбачає розробку інструментів підтримки наявного та нового бізнесу через податкові, грантові та кредитні інструменти з одночасним забезпеченням навчання для потенційних підприємців та амністії з метою виведення бізнесу з тіні. Політика підтримки підприємництва сприятиме створенню нових робочих місць у країні, розвитку самозайнятості, збільшенню податкових надходжень.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Національний ринок праці у довоєнний період були притаманні дисбаланси, які виявлялися у трудовнадлишковій кон'юктурі, освітньому і кваліфікаційному розривах, високим рівнем неформальної зайнятості, трудовій міграції. Цифровий сегмент ринку праці розвивався за висхідним трендом, проте країна внаслідок технологічної відсталості втрачає позиції у глобальному цифровому ландшафті.

В умовах війни країна зазнає значних втрат через руйнування підприємств, інфраструктури, що призводить до скорочення кількості робочих місць та поглиблення дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці.

2. Аналіз рухів робочої сили свідчить про посилення довоєнних диспропорцій та формування нових.

Природний рух робочої сили тривалий час характеризується значним скороченням робочої сили, дисбалансом вікової структури та старінням. Наявні негативні тенденції природного руху погіршуються вимушеною міграцією, депортацією, загибеллю цивільних та військових.

Міграційний рух в умовах війни виявляється у двох напрямках: зовнішній – відтік робочої сили за межі країни, внутрішній – переміщення, що посилює диспропорції між попитом та пропозицією на локальних ринках праці.

При дослідженні соціального руху ми акцентували на двох статусах робочої сили: професійному соціальному та економічному соціальному. Обидва зазнали негативних змін через втрати населенням роботи, бізнесу, майна внаслідок війни.

Зростання дисбалансу між попитом пропозицією робочої сили не дає змогу реалізувати трудову активність, тим хто втратив роботу, або інше прибуткове заняття.

3. Обґрунтовано доцільність виокремлення цифрового руху робочої сили, який виявляється у зміні форми зайнятості з традиційної на цифрову. Цифровий рух робочої сили характеризується двома протилежними векторами розвитку. Перший – висхідний через вимушене зростання дистанційної зайнятості у цифровий спосіб через війну для осіб, які зазвичай використовують традиційну форму трудової діяльності. Другий – низхідний через скорочення зайнятості у цифровому форматі для тих, хто її використовував у довоєнний період, внаслідок падіння попиту на такі трудові послуги.

Стратегією відновлення робочої сили у повоєнній економіці має стати спрямованість на інтенсивний тип відтворення робочої сили, а саме її якісних характеристик. В основу стратегії відтворення робочої сили мають бути покладені такі напрямки: технологічне оновлення промисловості, зміцнення наукової системи, реформування освітньої системи, активізація розвитку малого та середнього підприємництва. Реалізація запропонованих напрямів дозволять відновити якісний склад робочої сили, сформувати умови для повернення мігрантів, закласти підґрунтя для формування і розвитку інноваційного людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Загальна сума прямих задокументованих збитків. *КШЕ*. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-stanovit-95-5-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovle-nni-zruynovanih-aktiviv-165-1-mlrd/>.
2. Непрямі втрати у сільському господарстві. *КШЕ*. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/nepryami-vtrati-u-silskomu-gospodarstvi-otsinyuyut-sya-u-23-3-mlrd-dol-ssha/>.
3. Global economic prospects. *World bank group*. 2022. URL: <https://www.vsemimyjbank.org/ru/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy-markets>.
4. Новікова О. Ф., Хандій О. О., Шамілева Л. Л. Втрати трудового та освітнього потенціалу України за період воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 62–69. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69>

5. Шамілева Л. Л., Хандій О. О. Дисбаланси в трудовій сфері в умовах воєнного стану. The 3rd International scientific and practical conference – *Modern research in world science*. SPC, Lviv, Ukraine. 2022. P. 1673-1678
6. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство*, 2022. №37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>.
7. Геєць В. М., Близнюк В. В., Нікіфорок О. І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в пост-конфліктній економіці України. *Економіка України*. №6. С. 3-22. DOI: <https://doi.org/10.15407/economy.ukr.2022.06.003>.
8. The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. *ILO*. 2022. URL: https://www.ilo.org/europe/publications/WCMS_844295/lang--en/index.htm.
9. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 5. *IMO*. 2022. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine/>.
10. Kondylis, F. Conflict displacement and labor market outcomes in post-war Bosnia and Herzegovina. *Journal of Development Economics*. 2010. Vol. 93(2). P. 235-248. URL: <https://hicn.org/wp-content/uploads/sites/10/2012/06/wp45.pdf>.
11. Fakih, A., Ibrahim, M. The impact of Syrian refugees on the labor market in neighboring countries: empirical evidence from Jordan. *Defence and Peace Economics*. 2016. Vol. 27(1). P. 64-86.
12. Bahcekapili, C., Cetin, B. The impacts of forced migration on regional economies: The case of Syrian refugees in Turkey. *International Business Research*. 2015. Vol. 8(9). 1.
13. Основні показники ринку праці (2000-2019). *Держстат України*, 2019. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами (2020-2021). *Держстат України*, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами (2020-2021). *Держстат України*, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Безробіття населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2021 роках. *Держстат України*, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Jobs and skills mismatch in the informal economy. *ILO*, 2017. URL: https://www.ilo.org/skills/pubs/WCMS_629018/lang--en/index.htm.
18. Skills and jobs mismatches in low- and middle-income countries. *ILO*, 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_726816.pdf.
19. Навантаження зареєстрованих безробітних на 1 вакансію за професійними групами (2000-2019). *Держстат України*, 2019. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
20. Кількість вакансій та кількість безробітних станом на 1 січня 2022 р. *ДСЗУ*. 2022. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69>.
21. Неформально зайняте населення за статтю, типом місцевості та статусом зайнятості (2010-2021). *Держстат України*, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. The World Migration Report 2022. *IMO*, 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
23. Ринок праці 2021: рекордні 24% зростання, 100 тисяч вакансій, ремоут і Дія City. *DOU*, 2021. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/jobs-and-trends-2021/>.
24. Global Services Location Index. *Kearney*, 2021. URL: <https://www.kearney.com/digital/gsli/2021-full-report>.
25. Global Services Location Index. *Kearney*, 2019. URL: <https://www.kearney.com/digital/gsli/2019-full-report>.
26. Актуальний перелік громад у районах бойових дій, на тимчасово окупованих та оточених територіях. *Decentralization*, 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15173>.
27. Економіка України під час війни: побачити зірки із дна колодезя. *CES*. 2022. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-july/>.
28. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості січень-травень 2022 року. *ДСЗУ*, 2022. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
29. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами (2019-2021). *Держстат України*, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
30. Економічна активність населення (2012-2018). *Держстат України*. 2018. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
31. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 7. *IMO*. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>.
32. Відповідь ЄС на міграційну кризу в Європі. *Europortal*. 2022. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/vidpovid-ies-na-mighratsiinu-krizu-v-iev/products-details/20220329CAN65346>.
33. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: *НІСД*, 2022. 67 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/ad-5-03-2022_0.pdf.
34. Ринок праці в умовах воєнного часу у цифрах та фактах. *GRS*, 2022. URL: <https://grs.ua/article/30272>.
35. П'ятнадцятого загальнонаціонального опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи. *СІ «Рейтинг»*. 2022. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>.
36. Ромашов І. Як змінився ринок праці в Україні за 100 днів війни. *Budni*, 2022. <https://budni.rabota.ua/ua/news/yak-zminivsyia-rinok-pratsi-v-ukrayini-za-100-dniv-viyni>.
37. Ринок праці під час війни. Кількість вакансій зменшилася вдвічі, компанії ще активніше шукають сеньйорів і на QA Intern тисяча відгуків. *DOU*, 2022. <https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/?from=doufp>.

References

1. Zahalna suma priamykh zadokumentovanykh zbytkiv [The total amount of direct documented damages]. (2022). *KSE*. Retrieved from <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-standov-95-5-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-165-1-mlrd/> [in Ukrainian].

2. Nepriami vtraty u silskomu hospodarstvi [The indirect war losses]. *KSE*. (2022). Retrieved from <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/nepriami-vtraty-u-silskomu-gospodarstvi-otsinyuyutsya-u-23-3-mlrd-dol-ssha/> [in Ukrainian].
3. Global economic prospects. (2022). *World bank group*. Retrieved from <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy-markets>.
4. Novikova, O. F., Khandiy, O. O., Shamileva, L. L. (2022). Vtraty trudovoho ta osvithnoho potentsialu Ukrainy za period voiennoho stanu [Losses of the labor and educational potential of Ukraine during the period of martial law]. *Business Inform*, 5, pp. 62–69. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69> [in Ukrainian].
5. Shamileva, L. L., Khandiy, O. O. (2022). Dysbalansy v trudovii sferi v umovakh voiennoho stanu [Imbalances in the labor sphere under martial law]. *Modern research in world science: Proceedings the 3rd International Scientific and Practical Conference*. (pp. 1673-1678). Lviv, *SPC*. [in Ukrainian].
6. Vasylytsiv, T., Levytska, O., Rudkovsky, O. (2022). Strukturni dysproporcii i dysbalansy rynku pratsi oblasti Karpatskoho rehionu Ukrainy v umovakh viiny: tendentsii, zahrozy, oriientyry polityky stabilizatsii y vykorystannia mozhlyvostei [Structural disproportions and imbalances of the labor market of the regions of the Carpathian region of Ukraine in the conditions of war: trends, threats, orientations of the stabilization policy and use of opportunities]. *Economy and Society*, 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37> [in Ukrainian].
7. Heyets, V. M., Blyzniuk, V. V., Nykyforuk, O. I. (2022). Aktualni aspekty polityky sotsialnoi yakosti v postkonfliktinii ekonomitsi Ukraini [Topical aspects of social quality policy of the post-conflict economy of Ukraine]. *Economy of Ukraine*, 6, pp. 3-23. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
8. The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. (2022). *ILO*. Retrieved from https://www.ilo.org/europe/publications/WCMS_844295/lang--en/index.htm.
9. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 5. (2022). *IMO*. Retrieved from <https://dtm.iom.int/ukraine/>.
10. Kondylis, F. (2010). Conflict displacement and labor market outcomes in post-war Bosnia and Herzegovina. *Journal of Development Economics*, 93(2), pp. 235–248. Retrieved from <https://hicn.org/wp-content/uploads/sites/10/2012/06/wp45.pdf>.
11. Fakih, A., Ibrahim, M. (2016). The impact of Syrian refugees on the labor market in neighboring countries: empirical evidence from Jordan. *Defence and Peace Economics*, 27(1), pp. 64-86.
12. Bahcekapili, C., Cetin, B. (2015). The impacts of forced migration on regional economies: The case of Syrian refugees in Turkey. *International Business Research*, 8(9), 1.
13. Osnovni pokaznyky rynku pratsi (2000–2019) [Main indicators of the labor market (2000–2019)]. (2019). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
14. Bezrobittia naseleennia (za metodolohiiu MOP) za statti, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy (2020–2021) [Unemployment (according to the ILO methodology) by gender, type of area and age groups. (2020–2021)]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Zainiatist naseleennia za statti, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy (2020–2021) [Employment by gender, type of area and age groups (2020–2021)]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Bezrobittia naseleennia (za metodolohiiu MOP) za prychnamy nezainiatosti u 2010–2021 [Unemployment (according to the ILO methodology) by causes of unemployment in 2010–2021]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. Jobs and skills mismatch in the informal economy. (2017). *ILO*. Retrieved from https://www.ilo.org/skills/pubs/WCMS_629018/lang--en/index.htm.
18. Skills and jobs mismatches in low- and middle-income countries. (2019). *ILO*. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_726816.pdf.
19. Navantazhennia zareistrovaniykh bezrobitynykh na 1 vakansiiu za profesiinymy hrupamy (2000–2019) [Load of registered unemployed persons for 1 vacancy by professional group (2000–2019)]. (2019). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
20. Kilkist vakansii ta kilkist bezrobitynykh stanom na 1 sichnia 2022 [Number of vacancies and number of unemployed as of January 1, 2022] (2022). *State Employment Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69> [in Ukrainian].
21. Neformalno zainiate naseleennia za statti, typom mistsevosti ta statusom zainiatosti (2010–2021) [Informally employed population by gender, type of location and employment status (2010–2021)]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
22. The World Migration Report 2022. (2022). *IMO*. Retrieved from <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
23. Rynok pratsi 2021: rekordni 24% zrostannia, 100 tysiach vakansii, remout i Diia City [Labor market 2021: record 24% growth, 100 thousand vacancies, remote and Diia City]. (2021). *DOU*. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/articles/jobs-and-trends-2021/> [in Ukrainian].
24. Global Services Location Index. (2021). *Kearney*. Retrieved from <https://www.kearney.com/digital/gsl/2021-full-report>.
25. Global Services Location Index. (2019). *Kearney*. Retrieved from <https://www.kearney.com/digital/gsl/2019-full-report>.
26. Aktualnyi perelik hromad u raionakh boiovykh dii, na tymchasovo okupovanykh ta otochenykh terytoriiakh [An up-to-date list of communities in areas of hostilities, in temporarily occupied and surrounded territories]. (2022). *Decentralization*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/15173> [in Ukrainian].
27. Ekonomika Ukrainy pid chas viiny: pobachyty zirky iz dna kolodiazia [The economy of Ukraine during the war: seeing the stars from the bottom of the well]. (2022). *CES*. Retrieved from <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-july/> [in Ukrainian].
28. Sytuatsiia na zareistrovanomu rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti u sichni-cherвні 2022 roku [The situation on the registered labor market

- and the activities of the State Employment Service in January-May 2022]. (2022). *State Employment Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> [in Ukrainian].
29. Robocha syl'a za stattiu, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy (2019-2021) [Labor force by sex, type of area and age groups (2019-2021)]. (2021). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
30. Ekonomichna aktyvnist naselennia (2012-2018). [Economic activity of the population (2012-2018)]. (2018). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
31. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 7. *IMO*. Retrieved from <https://dtm.iom.int/ukraine>.
32. Vidpovid YeS na mihratsiinu kryzu v Yevropi [The EU's response to the migration crisis in Europe]. (2022). *Europaortal*. Retrieved from <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/vidpovid-ies-na-mighratsiinu-kryzu-v-iev/products-details/20220329CAN65346> [in Ukrainian].
33. Zhalilo, Ya. A. (Ed.). (2022). Stratehichna tsina rosiiskoi ahresii dlia ekonomiky Ukrainy [The strategic price of Russian aggression for the economy of Ukraine]. Kyiv, NISD. 67 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/ad-5-03-2022_0.pdf [in Ukrainian].
34. Rynok pratsi v umovakh voiennoho chasu u tsyfrakh ta faktakh [Labor market in wartime conditions in numbers and facts]. (2022). *GRS*. Retrieved from <https://grc.ua/article/30272> [in Ukrainian].
35. Piatnadtsiatoho zahalnonatsionalnoho opytuvannia. Ukraina pid chas viiny. Zainiatist i dokhody [Fifteenth national survey. Ukraine during the war. Employment and income] (2022). *SG "Rating"*. Retrieved from <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/> [in Ukrainian].
36. Romashov, I. (2022). Yak zminyvsia rynek pratsi v Ukrainy za 100 dniv viiny [How the labor market in Ukraine changed during the 100 days of the war]. *Budni*. Retrieved from <https://budni.rabota.ua/ua/news/yak-zminivsia-rynek-pratsi-v-ukrainy-za-100-dniv-viiny> [in Ukrainian].
37. Rynok pratsi pid chas viiny. Kilkist vakansii zmeshylasia vdvichi, kompanii shche aktyvnishe shukaiut senioriv i na QA Intern tysiacha vidhukiv [The labor market during the war. The number of vacancies has halved, companies are even more actively looking for seniors, and there are thousands of reviews on QA Intern]. (2022). *DOU*. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/?from=doufp> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2022

Формат цитування:

Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 171-179. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179)

Azmuk, N. A. (2022). The Transformation of the Labor Market in the Conditions of War: Challenges and Strategies for Labor Force Renewal. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (42), pp. 171-179. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179)